

بررسی ویژگی‌های مسجد تراز در منظومه فکری امامین انقلاب اسلامی در فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی

محمدحسین صفری^۱، حمیدرضا منیری حمزه کلایی^۲، سید محسن موسوی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۰۹

چکیده:

مسئله شناخت دقیق شاخص‌ها و بایسته‌های «مسجد تراز» در تمدن نوین اسلامی بعنوان اولین بستر خودسازی و جامعه‌پردازی و نیز نخستین نهاد عینی تمدن اسلامی است که مورد تأکید علمای دین به ویژه امامین انقلاب اسلامی است، ضروری می‌باشد. به همین منظور مقاله حاضر تلاش دارد شاخص‌ها و بایسته‌های «مسجد تراز» در فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر امامین انقلاب اسلامی را شناسایی نماید. در مقام فرضیه و پاسخ به سوال اصلی باید گفت دیدگاه آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) با امعان نظر به مبنای تمدنی امام خمینی^(ره) به عنوان راه حل شکل‌گیری مسجد تراز در نظر گرفته شده است. یافته‌ها و نتایج تحقیق مبتنی بر روش توصیفی و تحلیلی حاکی از این است که ویژگی‌های مسجد تراز در منظومه فکری مقام معظم رهبری در فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی و بر اساس مبنای تمدنی امام خمینی^(ره)، عبارتند از: ۱- ضرورت ایجاد تحول معنوی بوسیله مسجد. ۲- ضرورت ایجاد تحول شناختی بوسیله مسجد با داشتن کارکردهای ذیل: الف: مدرسه و محل تعلیم ب: تبلیغ و آگاه‌سازی افکار عمومی پ: پایگاه مقابله با تهاجم فرهنگی و اعتقادی. ۳- ضرورت ایجاد تحول کارکردهای سیاسی - اجتماعی مسجد با داشتن کارکردهای ذیل الف: نظارت بر مساجد از شوعن حکمرانی ب: محل اتخاذ تصمیم‌های مهم سیاسی پ: محل اطلاع‌رسانی در ابعاد مختلف ت: محلی برای تجمع جهادگران، مقدمات دفاع و مداوای مجروحان جنگی ح: کانون فعالیت‌های اجتماعی مانند کمک‌رسانی، همدلی و مشاوره خ: کانونی برای مقاومت در برابر استبداد و ظلم ستمگران.

واژگان اصلی: مسجد تراز، منظومه فکری مقام معظم رهبری، مبنای تمدنی امام خمینی^(ره) و تمدن نوین اسلامی.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

۲. استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران (نویسنده مسئول)

۳. استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

مقدمه

با بررسی و غور در منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)، هدف از تحقق اهداف اسلامی، شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی است. تمدن نوین اسلامی نوعی نگاه به آینده و به منزله‌ی مشخص کردن افق در برابر ملت بزرگ ایران است. لذا ایشان تمدن‌سازی اسلامی مجدد در عصر جدید را مسئله‌ی مهم عصر حاضر می‌دانند. (بیانات، خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۴/۱۱/۱۳۹۰) ازاین رو در بیانیه گام دوم انقلاب، خطاب به جوانان می‌فرمایند: «شما باید که باید انقلاب را هر چه بیشتر به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی نزدیک کنید.» (متن بیانیه گام دوم، ۲۲/۱۱/۱۳۹۷) رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم انقلاب ضمن تحلیل آنچه در چهل سال ابتدایی گذشت و با تأکید بر نقاط قوت به دست آمده، بسیار مدبرانه و حکیمانه قله‌های قابل دسترس در چهل ساله دوم انقلاب را با تکیه بر نقش جوانان مؤمن و انقلابی مشخص نمودند (کشیشیان سیرکی، ۱۴۰۰: ۲۵)

گرچه انقلاب اسلامی ایران از ابتدای پیروزی تا کنون با آسیب‌ها و بحران‌هایی درگیر بوده است (رکابیان، ۱۴۰۰: ۷) اما پیروزی انقلاب اسلامی در ایران را می‌توان نقطه عطفی برای تحقق تمدن نوین اسلامی دانست؛ زیرا با این انقلاب فضای مناسبی برای تمدن‌سازی اسلامی فراهم شد. انقلاب اسلامی فرصتی بی‌بدیل را در اختیار متولیان معارف دینی قرار داد تا الگوی اجرایی تمدن اسلامی را طراحی و مراحل اجرایی آن را قدم به قدم دنبال کنند، به همین دلیل تمدن اسلامی و تمدن‌سازی نوین اسلامی از کلید واژه‌هایی هستند که در سال‌های اخیر به موازات افزایش تهاجم فرهنگ غربی توسط رهبر معظم انقلاب به کارگرفته شده است. (یوسف وند و امیری، ۱۳۹۸: ۶)

مسجد که نخستین نهاد عینی تمدن اسلامی محسوب می‌شود از همان بدو تأسیس علاوه بر این که پایگاه دینی و معبد مسلمانان به شمار می‌رفت، نخستین کانون فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی، علمی و فرهنگی مسلمانان بوده و پایه‌های اساسی حکومت اسلامی در زمان پیامبر اکرم (ص) در این مکان استوار شد (دولابی، ۱۳۹۶: ۶۹)

به نظر می‌رسد با رجوع به سیره و بر پایه‌ی روایات منتسب به ترسیم تمدن مهدوی، آغاز و پایه حرکت و حتی حکومت و نقش آفرینی اجتماعی در «مسجد» بنا خواهد شد. از طرفی تأکید علمای دین به ویژه امامین انقلاب اسلامی، مقوم این پیش‌فرض خواهد بود که مسجد نقطه کانونی تمدن‌سازی است و تلاش و حرکت به سمت «مسجد تراز» زمینه‌ساز نیل و تحقق تمدن اسلامی خواهد بود. بنابراین در بیان اهمیت و ضرورت این پژوهش می‌توان گفت، اگر مسجد اولین بستر و قدم برای خودسازی و جامعه‌پردازی و نیز نخستین نهاد عینی تمدن اسلامی است که در اخبار و

سیره هم بر آن صحه گذاشته شده، بی شک نقش آن در تمدن نوین اسلامی مهم است. در فرضیه پژوهش؛ دیدگاه رهبر حکیم انقلاب اسلامی با امعان نظر به مبنای تربیت متعالیه امام خمینی^(ره) به عنوان راه حل شکل‌گیری و تحقق مسجد تراز در نظر گرفته شده است. بنابراین مهم ترین هدف این پژوهش شناخت دقیق شاخص‌ها و بایسته‌های «مسجد تراز» در فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر امامین انقلاب اسلامی می باشد.

۱- مفهوم شناسی و چارچوب نظری پژوهش

۱-۱- مسجد تراز

مسجد تراز اسلامی عنوانی است که نخستین بار آیت الله خامنه‌ای^(مدظله العالی) در پیامی که به نوزدهمین اجلاس سراسری نماز دادند، خواستار رسیدن به چنین مسجدی شدند. منظور از مسجد تراز اسلامی، رسیدن به مسجدی بر اساس قاعده و روش صدر اسلام است. (پیام به نوزدهمین اجلاس سراسری نماز، ۱۳۸۹/۷/۱۸)

برای احیای کاربردهای مسجد تراز، شناخت اثباتی آموزه‌های دینی مرتبط با مسجد، امری ضروری است از این رو امام خمینی^(ره) فرمودند: «امیدوارم که موفق به این امر بشوید و مساجدمان برگردد به حال مساجد صدر اسلام» (امام خمینی، سخنرانی در جمع ائمه جمعه سراسر کشور، ۱۳۶۱/۷/۲۲)

اگر کسی مدعی شود که کاربردهای مسجد، همان است که در صدر اسلام رخ داده و افزودن کاربردهای شایسته‌ی دیگر برای مسجد را ناصواب بداند، به طور قطعی عامل رکود و ایستایی مسجد خواهد بود. این مسجد پاسخگوی شایسته‌ای برای اقتضائات زمان نخواهد بود. از جمله دلایل این دیدگاه می توان از جامع و کامل نبودن گزاره‌های مسجد محور نام برد، اما از منابع موجود می توان به اصول و قواعد کلی مسجد تراز برای تحقق تمدن و جهان‌شمولی دین دست یافت. باید توجه داشت که وصول به مسجد آرمانی از رهگذر شناخت اثباتی آموزه‌های دینی مرتبط با مسجد صورت خواهد گرفت. لذا چارچوب اصلی باید ها و نبایدهایی که در محورهای احکام و آداب مسجد توسط شارع بیان شده است، لازم است. توسعه کاربردهای مسجد، متناسب با نیاز هر عصر و زمان هم باید با عنایت به شناخت اثباتی آموزه‌های دینی مرتبط با مسجد محقق شود. در نتیجه در این پژوهش مراد از "مسجد تراز" مسجدی است که مهم ترین

مولفه‌ها و کارکردهای مساجد صدر اسلام در زمان معصومین علیهم السلام را داشته باشد.

۲-۱- تمدن نوین اسلامی

در این پژوهش تمدن اسلامی، تمدنی دینی است که همه مؤلفه‌های آن بر محور اسلام می‌گردد. بدین ترتیب، تمدن اسلامی از همه ویژگی‌های تمدن الهی در چهارچوب آموزه‌های قرآنی و متکی بر سنت پیامبر اکرم (ص) برخوردار است و مؤلفه‌های آن، دین، اخلاق، علم، عدالت، قوانین، مقررات، اصول دینی و غیره است. (جان احمدی، ۱۳۹۳: ۵۲-۵۱) بعبارت دیگر تمدن اسلامی مجموع آداب و رسوم مشترک میان ملت‌های مسلمان است و نباید گفت که چون این تمدن نام اسلامی به خود گرفته، مظاهر آن همگی گرفته از قرآن و یا سنت است و دگرگونی پذیر نیست. (جان احمدی، ۱۳۹۳: ۵۱)

آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) پیشرفت همه جانبه "را به عنوان تمدن نوین اسلامی در نظر گرفته‌اند و هدف انقلاب اسلامی و ملت ایران را ایجاد یک تمدن نوین اسلامی می‌دانند. ایشان معتقدند: «ما می‌توانیم تمدن نوین اسلامی را برپا کنیم و دنیایی بسازیم که سرشار باشد از معنویت و با کمک معنویت و هدایت معنویت راه برود». (بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲/۹/۱۹) باید در نظر داشت پیشرفت در منطق اسلام با پیشرفت در تمدن مادی غرب متفاوت است، آنها از بعد مادی به پیشرفت نگاه می‌کنند. پیشرفت در اسلام دارای دو بعد مادی و معنوی است و دنیا و آخرت در نظر گرفته شده است و هدف اصلی از پیشرفت در اسلام رسیدن به خداست. بنابراین آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) در تعریف تمدن اسلامی، آن را تمدنی می‌داند که با شاخصه‌های ایمان و علم و اخلاق و مجاهدت مداوم، اندیشه پیشرفته و اخلاق والا همراه بوده و نقطه‌ی رهایی از جهان بینی مادی و ظالمانه و اخلاق به لجن کشیده‌ای است که ارکان تمدن امروزی غربند. (بیانات در اجلاس جهانی علما و بیداری اسلامی، ۱۳۹۲/۲/۹) با تبیین مفهوم "تمدن اسلامی" لازم است مفهوم "تمدن نوین اسلامی" و ارتباط آن با مفهوم "تمدن اسلامی" مشخص شود.

۳-۱- فرآیند تحقق اهداف اسلامی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

لازم به ذکر با بررسی و غور در مجموعه مکتوبات، منشورات، بیانیه‌ها و سخنرانی‌های آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)، معلوم می‌شود که ایشان دارای یک منظومه فکری و مهندسی کلان هستند (خسروپناه، ۱۳۹۶: ۱۳-۱۲) این هندسه و منظومه فکری در بحثی تحت عنوان «فرآیند تحقق اهداف اسلامی» متبلور شده است که در واقع، دربرگیرنده مبنای مکتب فکری ایشان پیرامون

تمدن نوین اسلامی می باشد. ایشان در این زمینه قائلند که نظام اسلامی دارای مبانی هست و آرمان‌هایی را دنبال می‌کند و اینکه بر اساس این مبانی و آرمان‌ها، وظایفی برای حاکمان و مسولان نظام اسلامی وجود دارد. ایشان با طرح پنج مبنای اصلی تفکر انقلاب که تبیین شد، پنج وظیفه را نیز برای حاکمان و مسولان نظام اسلامی مطرح می‌کنند که در یک مسیر منطقی قابل تحقق می‌باشند. (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۹/۹/۱۲)

ایشان در این رابطه قائلند اگر این وظایف بدرستی انجام گیرد فرآیند تحقق اهداف اسلامی محقق می‌شود. مراحل فرآیند تحقق اهداف اسلامی عبارتند از:

- ۱- تحقق اصل "انقلاب اسلامی" است؛ که در سال ۵۷ محقق شد.
- ۲- تحقق "نظام اسلامی" است؛ که این مرحله از سال ۵۸ با تدوین و تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی محقق شد.
- ۳- تحقق "دولت مطلوب اسلامی" است که تاکنون هنوز محقق نشده است.
- ۴- به وجود آمدن "کشور اسلامی" بعد از این که دولت اسلامی محقق شد.
- ۵- و در نهایت شکل‌گیری "تمدن نوین اسلامی".

نکته مهم این است که ایشان تاکید دارند تا یکی از مراحل پنجگانه فوق محقق نشود، مرحله بالاتر امکان تحقق ندارد. براساس این نقش راه اگر همه مراحل محقق شود در امر ظهور امام زمان علیه السلام تسریع می‌شود. (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۹/۹/۱۲) لذا "تمدن نوین اسلامی" مهم‌ترین و آخرین مرحله از مراحل در فرآیند تحقق اهداف اسلامی می‌باشد. اما نکته مهم دیگر این است که لازم است از منظر امام خمینی^(ره) بعنوان یکی از مجددین تمدن اسلامی و پیر و مرشد آیت الله خامنه‌ای^(مدظله العالی) در این زمینه، دلایل تحقق و ایجاد تمدن در جامعه اسلامی تبیین شود.

۱-۴- مبنای تمدنی امام خمینی^(ره) بمثابه چارچوب نظری

امام خمینی^(ره) معتقد است هر تمدنی که ظهور می‌کند باید از توانایی لازم برای سوق دادن انسان به سوی تعالی مادی و معنوی برخوردار باشد. در دیدگاه امام خمینی^(ره) انسان موجودی به شمار می‌رود که هم جنبه مادی دارد و هم جنبه معنوی که باید به هر دو آن‌ها توجه شود (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۳۱۱) و دین اسلام به حدی کامل است که از هیچ نکته ولو بسیار ناچیز که در تربیت انسان و جامعه و پیشرفت مادی و معنوی نقش دارد، فروگذار نکرده است و موانع و مشکلات سر راه تکامل را در اجتماع و فرد گوشزد نموده و به رفع آن‌ها کوشیده است. (امام خمینی، ۱۳۶۱: ۳۷)

از دیدگاه امام خمینی^(ع) آنچه عامل اساسی در تمییز میان تمدن اسلامی از تمدن غیر اسلامی می‌گردد، تاکید و جهت‌دهی این ظواهر تمدنی و ترقیات ظاهری به سمت و سوی معنویت و نگرش توحیدی است. ایشان در این باره می‌فرمایند: «... تمدن را به درجه‌ی اعلایش اسلام قبول دارد و کوشش می‌کند برای تحقق آن... حکومت‌هایی که در اسلام بوده‌اند، همه جور تمدنی در آن‌ها بوده‌است... همان چیزهایی که در ممالک متمدن است. اسلام هم آن‌ها را قبول دارد و کوشش هم برایش می‌کند [ولی اسلام] به این نگاه می‌کند که بکشدش طرف روحانیت، طرف توحید... از این جهت فرق است ما بین اسلام و غیر اسلام...» (امام خمینی، سخنرانی در جمع پاسداران آباده، ۱۳/۴/۱۳۵۸) بر این اساس می‌توان بر اساس جامعه مطلوب از منظر تربیت متعالیه امام خمینی^(ع) به-عنوان زیر بنای تمدن اسلامی؛ ویژگی مسجد تراز در تحقق تمدن نوین اسلامی را تبیین نمود.

با توجه به اینکه امام خمینی^(ع) فیلسوفی نو صدراپی و در جرگه حکمت متعالیه و متأثر از صدرالمتالهین شیرازی است... انسان‌شناسی- امام خمینی^(ع) هم مبتنی بر حکمت متعالیه است (لک زایی، ۱۳۹۰: ۱۴۹) نگاه امام به جامعه و تمدن، بر همین نگاه انسان‌شناسانه استوار است، لذا می‌توان گفت حکمت متعالیه پشتوانه و پشتیبان فکری و فرهنگی جامعه و تمدن مطلوب و متأثر از آن است و می‌توان از آن به عنوان چهارچوبی جهت تحلیل جامعه و تمدن مطلوب استفاده کرد. از منظر امام خمینی^(ع) مراد از تربیت متعالیه، تربیتی الهی است که در مقابل تربیت متدانیه قرار می‌گیرد در تربیت متدانیه به عوامل بقای انسان در دنیای مادی تأکید می‌شود و از بقای ابدی و اخروی انسان غفلت می‌شود (لک زایی، ۱۳۹۰: ۱۴۹) از این رو امام خمینی همسو با حکمت متعالیه و بر اساس روایتی در کتاب چهل حدیث (کلینی، ۱۴۰۷: ق: ۳۷) جستاری را ارائه می‌دهد که ابزار تفکر منطقی درباره مسائل تربیت انسان در ابعاد گوناگون را فراهم کرده است. ایشان مدعی هستند اگر به ابعاد انسان که در راستای نشئات عالم هستی می‌باشد، پاسخ مناسب بر اساس سه بخش دین داده شود، وی یک انسان تربیت یافته اسلامی است و می‌تواند در تحقق هر چیزی ایده آلی که در بحث حاضر تحقق تمدن نوین اسلامی است تأثیر شگرفی داشته باشد. نگاه امام خمینی^(ع) به علوم، مثل نگاه ایشان به اسلام کاملاً جامع و منظومه‌ای و متکی به مبانی انسان‌شناسی ایشان است امام بر اساس حدیث مذکور (کلینی، ۱۴۰۷: ق: ۳۷) از پیامبر گرامی اسلام علوم را به سه دسته و منطبق بر سه لایه وجودی انسان تقسیم می‌کنند این حدیث همراه توضیح امام خمینی^(ع) باید مبنای طرح نقشه علمی جهان اسلام قرار گیرد. در آن صورت است که تمدن ساز و اقتدار آور

خواهد بود. امام خمینی^(ره) در شرح این حدیث با توجه به سه لایه وجودی انسان، آیه محکمه را علوم عقلیه و عقاید حقه و معارف الهیه؛ فریضه عادلانه را مربوط به علم اخلاق؛ و سنت قائم را مربوط به علوم تعبدیه و آداب شرعیه می‌داند. (معینی پور و لکزایی، ۱۳۹۱: ۶۷) چرا که از منظر امام ره اسلام برای تربیت انسان آمده است و می‌خواهد او را در همه ابعاد تربیت کند (امام خمینی، سخنرانی در جمع معلمان کشور، ۱۳۵۸/۵/۲۷) بر اساس مکتب امام خمینی^(ره)، تربیت متعالیه در ابعاد سه گانه اخلاقی اعتقادی و فقهی در فرد و سپس جامعه به وجود آید. از سوی دیگر آیت الله خامنه‌ای^(مدظله العالی) خودشان را موظف به تبعیت از مکتب امام خمینی^(ره) در همه ابعاد می‌دانند (بیانات در مراسم اولین سالگرد رحلت امام خمینی^(ره)، ۱۳۶۹/۳/۱۴) و اینکه ایشان در راستای حکمت متعالیه امام خمینی^(ره)، هدف بعثت نبی مکرم اسلام را دعوت مردم به عرصه‌ی تربیت عقلانی و تربیت اخلاقی و تربیت قانونی می‌دانند (بیانات در سالروز عید سعید مبعث، ۱۳۸۸/۴/۲۹)

۲- یافته‌های تحقیق

با حفظ مطالب گذشته می‌توان گفت ویژگی‌های مسجد تراز در تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر آیت الله خامنه‌ای^(مدظله العالی) در ابعاد ذیل قابل تحلیل و بررسی می‌باشد که ویژگی‌های آن بر اساس دیدگاه ایشان تبیین می‌گردد.

۲-۱- ضرورت ایجاد تحول معنوی بر اساس منظومه فکری امامین انقلاب اسلامی

بر اساس منظومه فکری مقام معظم رهبری^(مدظله العالی) و در راستای مبانی معرفت شناسانه، هستی شناسانه و انسان شناسانه امام خمینی^(ره) در مسیر ایجاد تحول معنوی (اخلاقی) می‌بایست تحول معنوی و اخلاقی ایجاد شود. (امام خمینی، پیام به ملت ایران، ۱۳۶۷/۱/۱۱) آیت الله خامنه‌ای^(مدظله العالی) در راستای ضرورت ایجاد تحول معنوی و اخلاقی بوسیله مسجد به سخن و اقدام آمیخته با معنویت و عرفان واقعی « برای ایجاد جاذبه‌ی صحیح جهت جذب به مساجد تاکید دارند چرا که در این صورت کشور و جامعه از برکات فراوان حضور نسل جوان در مساجد بهره‌مند می‌شود (بیانات در دیدار ائمه جماعات مساجد استان تهران، ۱۳۹۵/۵/۳۱) معظم له در این زمینه معتقدند می‌بایست رسانه تبلیغ در مساجد را مغتنم شمرد. و قدر منبر، تبلیغ و این پایگاه عظیم تبلیغ مسجد و حسینیه و زیر خیمه امام حسین علیه السلام را باید دانست چرا که این چیز بسیار نافذ و مؤثر و مبارکی است. (بیانات در دیدار جمعی از روحانیون، ۱۳۷/۱/۲۳)

در مسجد تراز، اهل مسجد پایبند به اصول انسانی اسلامی اند و مسجد را آوردگاه مبارزه با بدی و کژی دانسته و در محراب عبادتش از سویی با سجده‌ی تراز در دستیابی به تقرب الهی می‌کوشد و از سویی دیگر به حرب و مبارزه با شیطان و پیروان شیاطین می‌پردازند و وعده‌ی علوی را محقق می‌باشد از این روست که در حدیث آمده است مسجدها... محافظت کننده از شیطان اند. (نوری، ۱۳۶۶: ۳/۳۶۳)

دستاوردهای اهالی مسجد در قالب برکت‌های خدادادی و بهره‌مندی‌ای معنوی فراوان اند. بخشی از آنها نصیب دنیایند و بخشی دیگر بهره‌ی آخرت. نصیب‌های دنیایی‌اش نیز برخی مادی - ند و قسمی دیگر بهره‌مندی‌های اخلاقی و اجتماعی. احادیث زیادی از پیشوایان معصوم در این مقام در دست است و چه نیکو، جمعی از این دستاوردها در کلام نبی مکرم اسلام گرد آمده استهر که پیوسته به مساجد، آمد و شد کند، به یکی از هشت چیز دست خواهد یافت: برادری که در راه خدای عز و جل از او بهره برد، یا دانشی لطیف و نغز، یا سخنی که او را به هدایت ره نمون شود، یا از هلاکت برهاند، یا رحمتی که چشم به راهش باشد، یا آن که گناهی را از روی شرم یا ترس از خدا ترک گوید. (صدوق، ۱۳۶۸: ۴۱۰)

۲-۲- ضرورت ایجاد تحول شناختی بر اساس منظومه فکری امامین انقلاب اسلامی

ضرورت ایجاد تحول معرفتی بوسیله مسجد را می‌توان در ابعاد هدایتی، پایگاه مقابله با تهاجم فرهنگی و اعتقادی بر شمرد. آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نقش مساجد را در افزایش مقاومت و تحکیم هنرمندانه‌ی حصار فرهنگی، مهم ارزیابی می‌دانند زیرا مسجد از منظر ایشان فقط مکان عبادت نیست، بلکه معرفت‌افزایی و هدایت انسان‌ها نیز از نقش‌های مهم مساجد است. (بیانات در دیدار ائمه جماعات مساجد استان تهران، ۱۳۹۵/۱/۳۱) سیره عملی پیامبران الهی نشان می‌دهد، ارشاد‌های ایمانی و نصیحت‌های اخلاقی، پاسخ‌گفتن به مسائل دینی و شبهات و تمام امور مربوط به تعلیم و تعلم، همه در سنگر مسجد بوده‌اند. در این میان، اولویت اقامه نماز جمعه در مسجد و خطبه‌های سیاسی-اجتماعی آن، محور بودن مسجد در اندیشه سیاسی را برای ما نمایان می‌سازد. از منظر آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) که معتقد به اسلام سیاسی می‌باشند (ناظمی‌اشنی، ۱۴۰۱: ۳) در مسجد تراز علاوه بر لزوم روشنگری‌های سیاسی، با توجه به لزوم ذکر حقایق و معارف دینی و مناقب ائمه اطهار، دل مسجدی‌ها روشن از معارف دینی می‌شود (بیانات در دیدار علما و روحانیون خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۱۹) در راستای منظومه فکری امامین انقلاب اسلامی و

در فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی برخی از کارکردهای معرفتی مسجد تراز عبارتند از:

الف: مدرسه و محل تعلیم

ابن بطوطه (۷۷۹ق) در کتاب سفر نامه، در پنج قرن نخست هجری مساجد را مدرسه و محل تعلیم مسلمان ها دانسته و می گوید: «پیش از آنکه نظام الملک (۴۸۵ق) رشته مدرسه‌های معروف به «نظامیه» را بنیان گذارد، درس و تعلیم در مساجد متمرکز بود و بدین گونه تعلم، جزئی از عبادت به شمار می رفت.» (ابن بطوطه، ۱۳۷۶: ۲۲۴)

این مهم در احادیث، با عناوینی همچون «فَضْلُ التَّعْلِيمِ وَ التَّعْلَمِ فِي الْمَسْجِدِ» نقل شده (ری شهری، ۱۳۸۷: ۱۰۷) که چند نمونه آن نقل خواهد شد. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «کسی که صبحگاهان روانه مسجد شود، تنها بدین خاطر که خیری را فرا گیرد یا آموزش دهد، پاداش کسی را دارد که عمره کاملی را به جا آورده است و کسی که شبانگاه، روانه مسجد شود، تنها با این هدف که خیری را فرا گیرد یا آموزش دهد، اجر کسی را دارد که حج کاملی را به جا آورده است.» (مجلسی، ۱۹۸۳م: ۱/۱۸۵)

ابن عباس نقل می کند که پیامبر اکرم (ص) در حالی که ما حلقه حلقه در مسجد نشسته بودیم، بر ما وارد شد و فرمود: «به چه کاری مشغولید؟». گفتیم: در خورشید و چگونگی طلوع و غروب آن می اندیشیم. فرمود: «آفرین بر شما، این گونه باشید. در آفریده، اندیشه کنید و درباره [حقیقت و ذات] آفریننده، نیندیشید که خداوند عز و جل، هر چیزی را برای آنچه خواسته، آفریده است.» (همو، ۱۹۸۳م: ۳۴۸/۵۷)

عبدالله بن عمر نقل می کند: «روزی پیامبر خدا (ص) در مسجد، دو دسته از مردم را دید: دسته نخست، قرآن تلاوت می کردند و خدا را می خواندند و دسته دیگر می آموختند و آموزش می دادند. پیامبر (ص) فرمود: «هر دو دسته، بر [کار] خیر هستند... اما همانا من، معلم برانگیخته شده ام.» آن گاه، با آن دسته نشست. (ابن ماجه، بی تا: ۱/۱۰۵)

ب: تبلیغ و آگاه سازی افکار عمومی

تبلیغ و آگاه سازی افکار عمومی نیز از مهم ترین کاربردهای مسجد در بُعد جامعه پردازی است. وجوب ایراد خطبه های نماز جمعه و همچنین ایراد خطبه متعدد در مساجد متعدد، نشان دهنده این کاربردهای مسجد است. نه تنها در زمان پیامبر اکرم (ص) بلکه در زمان سایر معصومان (ع) نیز از این کاربردها به بهترین شیوه استفاده می شد. حتی تا پیش از وقوع جنگ اول

جهانی و سقوط امپراتوری عثمانی، متفکران جهان اسلام اغلب دو مقوله ی دین و دولت را مفاهیمی به هم پیوسته تفسیر می کردند و قائل به جدایی و تفکیک دین و دولت از یکدیگر نبودند. (نقدی پور و قادری، ۱۳۹۳: ۶۳) سعید بن مسیب که از عالمان روزگار خویش و مرتبطين با امام سجاد(ع) است، می گوید: «امام زین العابدین علیه السلام، هر جمعه، مردم را در مسجد پیامبر خدا موعظه می کرد و به زهد در دنیا، فرا می خواند و به کار های آخرت، تشویق می نمود. شنوندگان نیز آن را به خاطر می سپردند و می نوشتند.» (کلینی، ۱۴۰۷ق: ۷۲/۸) انتظار نبی اعظم از پیروانش تعلیم و تعلم نیکی ها است که چنین فرمود: «هر کس به مسجد در آید، تنها به این خاطر که خیری را بیاموزد یا آموزش دهد، همچون مجاهد در راه خدا است.» (ابن ماجه، بی تا: ۸۲/۱)

پ: پایگاه مقابله با تهاجم فرهنگی و اعتقادی

نقش مساجد را در افزایش مقاومت و تحکیم هنرمندانه‌ی حصار فرهنگی، مهم می باشد از همین رو آیت الله خامنه‌ای^(مدظله العالی) مسجد را پایگاه بزرگ بسیج و حرکت فرهنگی می داند (بیانات در دیدار ائمه جماعات مساجد استان تهران با رهبر انقلاب، ۱۳۹۵/۵/۳۱) زیرا یکی کاربست های تمدنی مسجد، مقابله با تهاجم فرهنگی و اعتقادی است. لازم به ذکر است که از مهم ترین انواع تعلیم و تعلم تا قرن ها پس از ظهور اسلام منحصر در مساجد بود. اما با گسترش اسلام در سایر کشور ها، خطر تأثیر پذیری جامعه اسلامی از تفکرات التقاطی و انحرافات فرهنگی و اعتقادی سایر ملت ها احساس می شد. وقتی این تأثیر پذیری از فرهنگ و باور ملل و نحل در میان اصحاب و تابعین مشاهده شد، با هشدار پیامبر اکرم(ص) همراه شد: «دروغ بر من بسیار شد و به زودی بیشتر هم خواهد شد. هر کس به من دروغ بگوید آماده دوزخ باشد.» (طبرسی، بی تا: ۲۱۰/۴)

یکی از برهه هایی که مسجد پایگاه مقابله با تهاجم فرهنگی و اعتقادی بود، زمان امام صادق(ع) است. از جمله گزارش «ابن عقده زیدی» مبنی بر تلمذ چهار هزار شاگرد و ذکر نام و مشخصات آن ها در کتاب رجالش است که بسیاری از آنان از فضلا، اعلام، اعیان امامان و ارباب نحل بودند. «حسن بن علی بن وشاء» راوی بزرگ حدیث که گفت: «در این مسجد یعنی مسجد کوفه نهصد شیخ را درک نمودم که همه می گفتند: جعفر بن محمد مرا حدیث نمود.» (امین، ۱۴۰۳ق: ۶۵۹/۱) بنابراین فهم صحیح و پاسخ به شبهات القاء شده ارباب ملل و نحل در بستر مسجد، مظهري از قدرت نرم و از ابزار های جهان شمولی دین اسلام است.

۲-۳- ضرورت ایجاد تحول کارکردهای سیاسی - اجتماعی مسجد تراز

ضرورت ایجاد تحول کارکردهای سیاسی - اجتماعی مسجد تراز را می توان با توجه به نکات ذیل تبیین نمود. با توجه به «فقه‌مداری» و «فقیه‌محوری» نظام سیاسی شیعه در عصر غیبت، ضروری است که تمامی مراحل فرآیند تکاملی انقلاب اسلامی، مبتنی بر فقه شیعی باشد. بر این اساس، مسجد تراز نیز مستثنا از این قاعده نخواهد بود و ما پیش از هر چیز برای «مسجد تراز» نیازمند تبیین و انطباق کارکردهای موازین فقهی هستیم. از منظر محققان این پژوهش به نظر می رسد به کارکرد سیاسی - اجتماعی مسجد تراز کمتر توجه شده است. با توجه به تعریف فقه که علم به احکام فرعی شریعت از روی (منابع و) دلایل تفصیلی آن است (میرزای قمی، ۱۴۳۰ق: ۳۶۷) می توان گفت یکی از احکام فرعی مسجد تراز، احکام سیاسی - اجتماعی آن می باشد. از این رو در این پژوهش بیشتر به تبیین جنبه های کارکرد سیاسی - اجتماعی مسجد تراز پرداخته میشود.

از منظر امام خمینی^(ع) مسجد تراز، کارکرد سیاسی - اجتماعی دارد چراکه در مسجد پیغمبر، مسائل سیاسی اجتماعی بیشتر از مسائل عبادی نماز و روزه بود؛ مسجد النبی، مرکز سیاست اسلامی بوده است و ثقل قدرت اسلامی (امام خمینی، سخنرانی در جمع روحانیون کاروانهای حج و مسئولان وزارت ارشاد، ۱۳۶۲/۵/۲۵) مسجد الحرام و مساجد در زمان رسول اکرم مرکز جنگ‌ها و مرکز سیاست‌ها و مرکز امور اجتماعی و سیاسی بوده این طور نبوده است که در مسجد پیغمبر همان مسائل عبادی نماز و روزه باشد؛ مسائل سیاسی‌اش بیشتر بوده. هر وقت می‌خواستند به جنگ بفرستند اشخاص را و بسیج کنند مردم را برای جنگ‌ها، از مسجد شروع می‌کردند این امور را مسجد مرکز اجتماع سیاسی و تبلیغ احکام سیاسی اسلام است؛ مسجد مرکز تبلیغ است. در صدر اسلام از همین مسجدها جیشها، ارتشها، راه می‌افتاده، مرکز تبلیغ احکام سیاسی اسلام بوده مسجد. (امام خمینی در دیدار بانوان مجتمع آموزشی طیبیه پیراسته لنگرود، ۱۳۵۸/۶/۲۶) می توان گفت از آنجا که مبارزه با نظام سلطه و استکبار از اهداف و آرمان های بلند انقلاب اسلامی می باشد (دهشیری، ۱۳۹۸: ۲۹)، احیای کارکردهای سیاسی - اجتماعی مسجد می تواند در این راستا تاثیر گذار باشد. در راستای منظومه فکری امامین انقلاب اسلامی و در فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی برخی از کارکرد سیاسی - اجتماعی مسجد تراز عبارتند از:

الف: نظارت بر مساجد از شوئن حکمرانی

ظهور کاربست‌های متعدد سیاسی مسجد در زمان پیامبر اکرم(ص) موجب شد تا سایر حاکمان اسلامی نیز نظارت بر مسجد را وظیفه خود بدانند و رونق مساجد و شکوه نماز جمعه و جماعت را نشانه اقتدار حکومت خود می‌دانستند. ابن خلدون می‌گوید: حاکمان صدر اسلام وظیفه اداره مسجد را به کس دیگری محول نمی‌کردند و هنگامی که درباره مساجد عظیمه سخن به میان می‌آورد، می‌نویسد: «تعیین امام این مساجد برای خطبه و نماز در انحصار حاکم بود و چون نماز عمود دین است و در میان عبادت‌ها از جایگاه رفیعی برخوردار است، بنابراین امامت نماز باید بالاترین شأن حتی بالاتر از حکمرانی باشد.» (ابن خلدون، ۱۴۱۰ق: ۲۴) ابوالحسن ماوردی(۴۵۰ق) متکلم اشعری مسلک نیز در کتاب «الاحکام السلطانیه و الولایات الدینیّه» مساجد را دو دسته می‌داند؛ مساجد سلطانیه و مساجد عامه. حکومت‌ها برای مسجد دسته نخست تصمیم‌گیری و دخالت تمام خواهند کرد اما در دسته دوم توسط مردم انتخاب و اداره می‌شود (الماوردی، ۱۴۰۳ق: ۵۳) در جوامع روایی شیعه و اهل سنت، روایاتی موجود است که پیامبر اکرم و امیرالمومنین علیهماالسلام در چگونگی ساخت و نگهداری مساجد، امر و نهی می‌کردند و این اوامر و نواهی فراتر از ارشاد یا مشورت بود و گاه با توییح و تنبیه و تخریب همراه می‌شد. (نک ری شهری، ۱۴۲۹ق، ص ۴۷ و بعد از آن) امام صادق علیه السلام در گزارشی به دخالت و نظارت پیامبر و امام به عنوان حاکم جامعه اسلامی در امور مربوط به اداره‌ی مساجد تصریح فرموده- اند. (کلینی، ۱۴۰۷ق: ۲۹۵/۳)

ب: محل اتخاذ تصمیم‌های مهم سیاسی

آنچه مورد اتفاق جمهور تاریخ‌نویسان است، خشت اول جامعه مدنی رسول‌الله(ص) با بناء مسجد در شهر یثرب بر زمین گذاشته شد و پایگاه آغازین حکومت اسلامی در مسجد بوده است. ابن ابی‌الحدید در شرح نهج البلاغه می‌نویسد: «وقتی مردم هجوم آوردند تا با امام علی(ع) بیعت کنند، آن حضرت امتناع ورزید ولی اصرار عموم در حدی بود که حضرت چاره‌ای نداشت. لذا فرمودند: که اگر به ناچار قرار است با من بیعت کنید، پس در مسجد با من بیعت کنید زیرا بیعت با من، نباید به طور مخفی و پنهان باشد.» (ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴ق: ۹/۱۱) نیز از نخستین روزهای حضور پیامبر اکرم در مدینه مسجد قبا و پس از آن مسجد النبی محل برگزاری نشست‌ها، جلسات مشورتی، تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی و گاه محل اجرای تصمیم‌ها بوده و پس از دوران

حیات پیامبر به عنوان سیره‌ی نبوی مورد تأسی پیروان قرار گرفت.

پ: محل اطلاع رسانی در ابعاد مختلف

شیخ طه الولی نویسنده مصری در این رابطه بیان می‌دارد: «اهداف اولیه بناء مسجد منحصر در مسائل عبادی تنها نبود، بلکه اهداف سیاسی و اجتماعی در اولویت کار قرار داشت و این معابد از هنگام ظهور اسلام برای تجمع مسلمانان در اولویت ساماندهی گردید. لذا اولین فلسفه وجودی مساجد برای اطلاع رسانی بود و در مرحله دوم مرکزی برای تعلیم و تربیت» (الولی، ۱۴۰۹ق: ۴۳)

از نظر ابن مسکویه (۴۲۱ ق) اهتمام وافر شریعت اسلامی به حضور در مسجد و انجام نمازهای روزانه به جماعت به این دلیل بوده تا انس طبیعی که ریشه همه محبت‌ها است و اصلی‌ترین عامل حرکت اجتماعی است، گسترش یابد. (همو، ۱۴۰۹ق: ۱۵۰) علاوه بر این که صدای اذان به عنوان نماد اطلاع رسانی اسلام تعیین شد و تا قرن‌ها به نشانه اعلام حوادث و اعلان تجمع و حضور مردم شناخته شده بود. در کلامی از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آمده است: پاسخ به ندای اذان گو، [مایه] رحمت و پاداش آن، بهشت است، و هر کس به او پاسخ ندهد، در روز رستاخیز، با وی ستیز خواهم کرد. خوشا بر آن که فراخوان خدا را لیبیک گوید و روانه مسجد شود! و چنین نخواهد کرد، جز مؤمنی از جرگه بهشتیان.» (مجلسی، ۱۹۸۳م: ۱۵۴/۸۴)

ت: محل حل اختلافات و قضاوت

یکی از کاربردهای سیاسی مسجد در عصر نبوی مسأله قضاوت و حل اختلافات بوده است که در سیره زندگانی پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) گزارش شده است. ابن صباغ مالکی در کتاب «الفصول المهمه فی معرفه الأئمه» ماجرای را نقل می‌کند که تأیید کننده مطلب فوق است. در این خبر طولانی، پس از طرح دعوا در حضور پیامبر اکرم (ص) و حضرت امام علی (ع) در مسجد، پیامبر (ص) قضاوت این مسأله را به امام علی (ع) سپردند. (مالکی، ۱۳۷۹: ۱۹۶۷-۱۹۷) بر پایه گزاره‌های دینی حل اختلافات و قضاوت در مسجد نسبت به قضاوت کردن سایر مکان‌ها ارجح است چرا که بدین صورت با علنی و عمومی بودن دادگاه‌ها، نارضایتی عمومی و یا خصوصی از فرآیند قضاوت کاهش می‌یابد. امام علی (ع) وقتی که دید شریح قاضی در خانه به قضاوت می‌پردازد، فرمان خروج از خانه و قضاوت در مسجد را صادر نمودند: «ای شریح، در مسجد بنشین که آن عادلانه‌تر است میان مردم و به درستی که برای قاضی سبک است که در خانه

بنشینند.» (قبانجی، ۲۰۰۰م: ۶/۴۷۸)

سیره خود پیامبر اکرم(ص) و حضرت امام علی(ع) نیز در مسجد مدینه و کوفه همین بوده و مکان مشخصی را به نام «دکة القضاء، بیت الطشت و دکة الفتوا» به این مهم اختصاص داده بودند. روایت کرده اند که پیامبر اکرم(ص) میان مردم در مسجد به قضاوت می پرداختند. همچنین از علی علیه السلام روایت شده که این کار قضاوت را در مسجد کوفه انجام می دادند و سکویی در آنجا به نام سکوی قضا داشته است.» (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۳ق: ۲/۳۴۴). همچنین درباره زندگانی امام زمان(ع) نقل شده که آن حضرت دار الحکومه خود را در مسجد جامع کوفه بر پا می کند. «پایتخت حکومت امام زمان(ع) کوفه است و دار الاماره آن حضرت مسجد جامع کوفه است.» (مجلسی، ۱۹۸۳م: ۱۱/۵۳) لازم به ذکر است که اگر نتوان مساجد را به سبک صدر اسلام محل قضاوت رسمی در حکومت قرار داد، ولی می توان حداقل مساجد را بعنوان محل حل اختلافات جزئی تر مسلمانان قرار داد.

ث: محلی برای تجمع جهادگران، مقدمات دفاع و مداوای مجروحان جنگی

مسجد در دوران حضور، محلی برای تجمع جهادگران، فراهم نمودن مقدمات دفاع و همچنین محل مداوای مجروحان جنگی بوده است. بر این اساس یکی از کاریست های سیاسی مسجد، نظامی بوده است. گویا پیوندی عمیق و کهن از بنای اولیه مسجد با فرهنگ امامت و شهادت وجود داشته که در کلام امام صادق علیه السلام آمده است: هیچ مسجدی نیست، جز این که بر قبر پیامبری یا جانشین او که به قتل رسیده و قطره ای از خورش در آن جا بر زمین ریخته، ساخته شده است و خداوند، دوست دارد که در آن مکان، یاد شود. (کلینی، ۱۴۰۷: ۳/۳۷۰) ابن سعد عسقلانی درباره کارکرد مداوای مجروحان جنگی در مسجد، ضمن گزارشی از زندگانی یکی از زنان دلاور صدر اسلام به نام کعبیه، دختر سعد اسلمیه آورده است: (العسقلانی، ۱۴۱۰ق: ۸/۲۲۶)

گزارش دیگری از واقدی، تاریخ نگار صدر اسلام درباره این شخصیت کم نظیر زن مسلمان نقل شده است که به مجاهدت او در مداوای مجروحان، سامان دادن امور و مراقبت از بی کسان و از پا افتادگان اشاره نمود. (الواقدی، ۱۴۰۹ق: ۲/۵۱۰) و همه‌ی این موارد در حالی است که در حدیث نبوی، نفس حضور در مسجد، در شمار جهاد در راه خدا است: «رهسپار مسجد شدن در صبح و شام، بخشی از پیکار در راه خداست.» (متقی هندی، ۱۹۸۹م: ۷/۶۴۸)

ح: کانون فعالیت های اجتماعی مانند کمک رسانی، همدلی و مشاوره

پیامبر اکرم(ص) برای ساختن جامعه جدید و نمونه، نخستین اقدام خود را با فعالیت و نقش فضاهای کالبدی شهری و معماری آغاز کرد. این امر نشان دهنده اهمیت در هر جامعه آرمانی است. مسجد به عنوان مرکز کارکرد های ارتباطی، میان جامعه دینداران شناخته شده است. فراتر از این، مسجد در طول تاریخ حیات خود، کانون فعالیت های اجتماعی مانند کمک رسانی، همدلی و مشاوره بوده و در درازای تاریخ، شاهد فعالیت هایی مانند فراهم آوردن مقدمات همسرگزینی و ازدواج، برگزاری مراسم ختم و عزاداری و نیز مبادله اطلاعات فردی و گروهی بوده است لذا پیامبر فرمودند: «آمد و شد به مساجد، مایه رحمت است، و پرهیز از آن، موجب افزایش نفاق است». (متقی هندی، ۱۹۸۹م: ۵۷۰/۷) این گونه احادیث اشاره به بهره‌های اجتماعی حضور در مساجد دارد.

نمونه کمک رسانی و دستگیری از محرومان در مسجد در آیه ولایت متجلی شده است. (مائده/۵۵) بر اساس روایات فراوان در منابع شیعه و اهل سنت، این آیه در شأن امام علی (ع) نازل شده است. (حسکانی نیشابوری، ۱۳۸۵: ۲۰۹/۱-۲۳۹)

وجود گرامی پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله بر اصل حضور در مسجد و در جمع مسجدی‌ها را مهم دانسته و در بیان اهمیت آن در بعد اجتماعی فرمودند: «شیطان، گرگ انسان است، همچون گرگ گوسفند که دور مانده و جدا شده از گله را شکار می کند. پس، از تفرقه بپرهیزید و با اجتماع و عموم مردم و مسجد باشید». (متقی هندی، ۱۹۸۹م: ۱۶۴/۲۰) همچنان که ایشان حضور در مسجد را زمینه‌ی فعالیت‌های اجتماعی مسجدمحور دانسته و فرمودند: «پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: برای مسجدها ملازمانی است که ... هر گاه غایب شوند، آنان را می جویند و اگر بیمار شوند، به عیادتشان می روند و اگر نیازی داشته باشند، یاری شان می کنند. (مجلسی، ۱۹۸۳م: ۳۷۳/۸۳) ناگفته نماند که از مهم‌ترین جلوه‌های جنبه اجتماعی مسجد تراز، حضور و فعالیت بانوان در آن است که پیامبر اکرم در دوران جاهلیت، مجوز آن را صادر فرمودند. سخن ایشان چنین است: «هر گاه زنان برای رفتن به مسجد از شما اجازه طلبیدند، آنان را از بهره ای که از مساجد دارند، محروم نسازید» (متقی هندی، ۱۹۸۹م: ۱۶/۴۱۳)

خ: کانونی برای مقاومت در برابر استبداد و ظلم ستمگران

مساجد علاوه بر اینکه مرکز عبادت و تربیت معنوی بوده است، کانونی برای مقاومت در برابر استبداد و ظلم ستمگران نیز بوده است. در طول تاریخ مساجد خاستگاه قیام ها بوده اند و

منابر در مساجد مهم ترین تریبون و رسانه دعوت عمومی مسلمان به جهاد بود. مسجد جامع کوفه، یکی از چهار مسجد مهم به شمار می‌آید که شاهد ظهور حماسه‌های متعدد در زمان امام علی(ع)، امام حسن(ع)، امام حسین(ع) و نهایتاً تا زمان امامت امام زمان(ع) است. این مسجد که محل حکومت، قضاوت، تبلیغ و هدایت بود و در این مسجد زمینه‌های مبارزه با پیمان شکنان (ناکثین)، ستم پیشگان (قاسطین) و آشوب طلبان(مارقین) توسط امام علی(ع) پدید آمد. سرانجام آن حضرت در محراب همین مسجد به شهادت رسید. امام حسن(ع) نیز در این مسجد ضمن خطابه‌ای تاریخی از اهل بیت(ع) و حق مسلم آنان در برابر حکومت غاصب معاویه سخنرانی نمود و به بیان فضیلت امام علی(ع) و سوابق درخشان ایشان پرداخت. (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ق: ۲۱/۱۴) در زمان دعوت حضرت مسلم بن عقیل یعنی پیش از وقوع واقعه عاشورا و پس از آن در زمان قیام مختار بن ابوعبیده ثقفی برای خون‌خواهی قتیل دشت نینوا و مجازات جنایتکاران اموی که مرکز خیزش وی، مسجد جامع این شهر است. او پس از مسلط شدن بر حکومت در مسجد خطبه خواند و مردم کوفه در مسجد جامع با او بیعت کردند. (رضوی اردکانی، ۱۳۷۸: ۳۰۹-۳۲۲)

غیر از حماسه‌هایی با محوریت اهل بیت(ع) در بستر مسجد رخ می‌داد، کانون حماسه‌ها و قیام‌های علویان هم از مساجد آغاز می‌شد که از مهم ترین آنها می‌توان به قیام زید بن علی بن حسین(ع) در مسجد کوفه و قیام شهید فخر در مسجدالنبی نام برد. این دو شهید هم در این مسجد قیام خود را مطرح کردند و هم از مردم بیعت ستاندند. (اصفهانی، بی تا: ۲۹۸؛ طبری، ۱۳۷۵: ۱۹۴/۸)

نتیجه‌گیری

مهم ترین هدف این پژوهش شناخت دقیق شاخص‌ها و بایسته‌های «مسجد تراز» در فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر امامین انقلاب اسلامی بود. دیدگاه رهبر حکیم انقلاب اسلامی با امعان نظر به مبنای تمدنی امام خمینی^(ره) به عنوان راه حل شکل‌گیری و تحقق مسجد تراز بعنوان فرضیه پژوهش در نظر گرفته شده است که به یافته‌های ذیل دست یافته است:

مراد از "مسجد تراز" مسجدی است که مهم ترین مولفه‌ها و کارکردهای مساجد صدر اسلام در زمان معصومین علیهم السلام را داشته باشد. و مراد از تمدن اسلامی؛ نقطه‌ی رهایی از جهان بینی مادی و ظالمانه و اخلاق به لجن کشیده‌ای است که ارکان تمدن امروزی غربند. در منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای^(مدظله العالی) "تمدن نوین اسلامی" مهم ترین و آخرین مرحله از مراحل در

فرآیند تحقق اهداف اسلامی می باشد.

در مبنای تمدنی امام خمینی^(ع) به جامعه و تمدن، حکمت متأثر از دین اسلام پشتوانه و پشتیبان فکری و فرهنگی جامعه و تمدن مطلوب و متأثر از آن است و می توان از آن به عنوان چهار چوبی جهت تحلیل جامعه و تمدن مطلوب استفاده کرد. منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای^(مدظله العالی) مبتنی بر مبنای تمدنی امام خمینی^(ع) می باشد. به این صورت که اگر به ابعاد انسان که در راستای نشئات عالم هستی می باشد، پاسخ مناسب بر اساس سه بخش دین داده شود، وی یک انسان تحول یافته اسلامی است و می تواند در تحقق هر چیزی ایده آلی که در بحث حاضر تحقق تمدن نوین اسلامی است تاثیر شگرفی داشته باشد. با حفظ مطالب گذشته می توان گفت ویژگی های مسجد تراز در تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر آیت الله خامنه‌ای^(مدظله العالی) و مبتنی بر مبنای تمدنی امام خمینی^(ع) عبارتند از: ۱- ضرورت ایجاد تحول معنوی بوسیله مسجد. ۲- ضرورت ایجاد تحول شناختی بوسیله مسجد با داشتن کارکردهای ذیل: الف: مدرسه و محل تعلیم ب: تبلیغ و آگاه سازی افکار عمومی پ: پایگاه مقابله با تهاجم فرهنگی و اعتقادی. ۳- ضرورت ایجاد تحول کارکردهای سیاسی - اجتماعی مسجد با داشتن کارکردهای ذیل الف: نظارت بر مساجد از شوعن حکمرانی ب: محل اتخاذ تصمیم های مهم سیاسی پ: محل اطلاع رسانی در ابعاد مختلف ث: محلی برای تجمع جهادگران، مقدمات دفاع و مداوای مجروحان جنگی ح: کانون فعالیت های اجتماعی مانند کمک رسانی، همدلی و مشاوره خ: کانونی برای مقاومت در برابر استبداد و ظلم ستمگران.

منابع

قرآن کریم.

ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبة الله (۱۴۰۴ق). شرح نهج البلاغه لابن ابی الحدید، قم: مکتبه آیه الله مرعشی نجفی.

ابن ابی جمهور، محمد بن زیدالدین (۱۴۰۳ق). عوالی اللئالی العزیزیه فی الاحادیث الدینییه، قم: مطبعه سیدالشهدا.

ابن بطوطه، محمد بن عبدالله (۱۳۷۶). رحله ابن بطوطه، تهران: آگه.

ابن خلدون، عبد الرحمن بن محمد (۱۴۱۰ق). مقدمه العلامه ابن خلدون، تهران: استقلال.

ابن ماجه، محمد بن یزید (بی تا). سنن ابن ماجه، ریاض: مکتبه المعارف للنشر و التوزیع.

أبو الفضل، أحمد بن علی بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلانی (۱۴۱۵ق). الإصابه فی تمييز الصحابه، تحقیق: عادل أحمد عبد الموجود وعلی محمد معوض، بیروت: دار الکتب العلمیه.

امین، سید محسن (۱۴۰۳ق). أعیان الشیعہ، بیروت: دار التعارف للمطبوعات.

جان احمدی، فاطمه (۱۳۹۳). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، قم: انتشارات دفتر نشر معارف.

حسکانی نیشابوری، عبدالله بن عبدالله (۱۳۸۵). شواهد التنزیل لقواعد التفضیل، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات. خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۹۶). منظومه فکری حضرت آیت العظمی خامنه‌ای (نظام بینشی، کنشی و منشی)، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

خمینی، سید روح الله (۱۳۶۱). وصیتنامه سیاسی - الهی، تهران: موسسه نشر آثار امام خمینی.

خمینی، سید روح الله (۱۳۷۸). کشف الاسرار، تهران: موسسه نشر آثار امام خمینی.

دولابی، پرستو (۱۳۹۶). جایگاه مسجد و کانون های فرهنگی در تمدن اسلامی، فقه و حقوق معاصر، ۳(۴)،

۸۴-۶۹

دهشیری، محمدرضا؛ سلامت، امیرحسین (۱۳۹۸). نظام سلطه در اندیشه و دیدگاه مقام معظم رهبری،

جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۱(۴)، ۷۲-۳۳.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). مفردات ألفاظ القرآن، چاپ اول، بیروت: دارالقلم.

رضوی اردکانی، سیدابوفاضل (۱۳۷۸). ماهیت قیام مختار ابن ابی عیبد تقفی، قم: بوستان کتاب.

رکابیان، رشید (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی ارتجاع انقلاب اسلامی در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری، جامعه

شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، دوره ۲(۴)، ۲۷-۷.

ری شهری، محمد محمدی (۱۴۲۹ق). فرهنگ‌نامه مسجد، ترجمه: مرتضی خوش نصیب، قم: دارالحديث.

- صدوق، محمد بن علی بن حسین بن بابویه (۱۳۳۸). ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، قم: رضی.
- طبری، محمد بن جریر (۱۳۷۵). تاریخ طبری، قاهره: انتشارات دارالمعارف.
- قبانجی، سید حسن (۱۴۲۱). مسند الامام علی علیه السلام، بیروت: مؤسسه الاعلمی.
- کشیشیان سیرکی، گارینه (۱۴۰۰). الگوسازی نظام پیشرفته اسلامی بر اساس شاخصه های جوانگرایی در بیانیه گام دوم انقلاب، جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۷)، ۲۵-۵۲.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). اصول کافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- لک زایی، نجف و لک زایی، رضا (۱۳۹۰). تحلیل انقلاب اسلامی ایران در چهار چوب حکمت متعالیه، پژوهشنامه متین، ۱۳(۵۱)، ۱۵۶-۱۳۱.
- مالکی، ابن صباغ (۱۳۷۹). الفصول المهمه فی معرفه الأئمه، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحديث.
- ماوردی، أبو الحسن (۱۴۱۲). کتاب الاحکام السلطانیه و الولايات الدینیة، بیروت: دارالکتب العلمیه. میرزای قمی، میرزا ابوالقاسم (۱۴۳۰ق). القوانين المحکمه فی الاصول المتقنه، تحقیق: رضا حسین صبح، قم: احیاء الکتب الاسلامیه.
- متقی هندی، علی (۱۹۸۹م). کنز العمال فی سنن الاقوال و الأفعال، بیروت: مؤسسه الرساله.
- مجلسی، محمد باقر (۱۹۸۳). بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الأطهار، بیروت: داراحیاء التراث العربی.
- معینی پور، مسعود و لک زایی، رضا (۱۳۹۱). ارکان امت واحده و تمدن اسلامی از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری، مطالعات انقلاب اسلامی، ۹(۲۸)، ۷۶-۵۱.
- ناظمی اشنی، محمد حسین (۱۴۰۱). تحلیل جامعه شناختی شاخص های حوزه علمیه انقلابی در اندیشه مقام معظم رهبری و تطبیق آن با قرآن کریم، جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۳(۱۲)، ۳۷-۲۳.
- نقدی پور، محمود و قادری، عبدالواحد (۱۳۹۹). امام خمینی و تفسیر جامع گرایانه از اسلام، جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۱(۳)، ۲۰۲-۱۸۳.
- نوری، حسین (۱۳۶۶). مستدرک الوسائل، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث.
- واقدی، ابو عبدالله محمد بن عمر (۱۴۰۹ق). المغازی، ماسدن جونز، بیروت: مؤسسه الاعلمی المطبوعات.
- ولی، طه (۱۴۰۹). المساجد فی الاسلام، بیروت: دارالعلم للملایین.
- یوسف وند، رحیم و امیری، اقبال (۱۳۹۸). الزامات و آسیبهای تحقق تمدن نوین اسلامی، پژوهشنامه اندیشه معاصر، ۲(۲)، ۱۹-۶.